

ANDREJ CAPUDER

Vitez vere ali javni junak?

UVOD

Spoštovani gospodje škofje in duhovniki, spoštovani gospod domači župnik!

Naj se na začetku zahvalim za povabilo in za čast, da smem spregovoriti pred tako številnim in uglednim občinstvom, ki bi ga bil vesel sam Soeren Kierkegaard, mislec, ki se mu mislim danes skupaj z vami pokloniti. Glejte, naključje je hotelo, da bi moral biti jaz prav zdajle v Cankarjevem domu v Ljubljani, kjer se začinja mednarodni simpozij v počastitev 200-letnice rojstva tega znamenitega filozofa in kristjana iz dežele Danske, ki so mu nadel naslov "oče eksistencializma". Naključje je hotelo, da smem govoriti tu na Rogli, sredi pohorskih gozdov, v samotni cerkvici, ki je bila zgrajena pred nedavnim, kot dokaz pridnih rok in domačega slovenskega genija, ki ga očitno še premoremo. Soeren Kierkegaard je imel rad gozdove, mnogo samotnih, zanj najlepših ur je prebil v kočiji, ki ga je vozila ven iz Koebenhavna med čudovite bukove gozdove, s katerimi se Danska tako rekoč namaka v morju. Tam je urejal svoje misli in koval svoj nenehni spopad posamičnika z množico, po katerem se je zapisal v zgodovino. Kierkegaard je imel rad duhovnike, čeprav

je največ svojega srda izlival prav nanje. Ali ni zapisal v dnevniku, da bi bilo zanj najbolje, ko bi končal življenje kot pastor na kakšni podeželski župniji? Ni pa maral škofov. Vzrok je bil morda v tem, da je bil njegov rodni brat Peter protestantski škof. O bratovski ljubezni pa je bilo napisano že dovolj in je tu ne bomo pogrevali. Pač, morda v obliki znamenite prilike iz Matejevega evangelija o dveh sinovih, ki ju je oče vinogradnik poslal v vinograd, in je eden šel in drugi ne. Ta zadnji se je kasneje premislil in je bolje opravil kot prvi, ki je prehitro rekel da. A s to problematiko smo že trčili v srž Kierkegaardovega razpotništva in je najbolje, če stopimo *in medias res*.

DVA BRATA VINOGRADNIKA

Kako je bilo tisto z dvema bratoma očeta vinogradnika?

V Svetem pismu (Mat 21, 28–30) najdemo priliko, ki jo bolj redko slišimo v cerkvenem berilu, a ji je vredno prisluhniti. Neki človek je imel dva sina. Obrnil se je k prvemu in rekel: "Sin, pojdi danes delat v moj vinograd." Ta je odgovoril: "Nočem." Pozneje pa se je skesal in je šel. Stopil pa je k drugemu in rekel prav tako. Ta je odgovoril: "Pojdem,

gospod," pa ni šel. Kateri teh dveh je očetovo voljo izpolnil? Pravijo "zadnji". Jezus jim tu direktno ne pritrdi, pač pa jim oteži odgovor še s primerjavo, češ da bodo šli cestnarji in nečistnice prej v nebeško kraljestvo kot ti, ki se imajo za pravične. Glejte, redko kateri mislec v zgodovini je znal tako "otežiti" – rekli bi "zatežiti" – na videz preproste odgovore kot Soeren Kierkegaard. V tem je bil podoben Sokratu, ki je bil njegov največji vzor, kajpak na polju posvetne misli, kot javni (tragični) junak, ne pa kot vitez vere, o čemer bomo danes razpravljali. V delu *Dejanja ljubezni* se je zamislil o vlogi obeh junakov, ki sta rekla eden *da* in drugi *ne*. Kako nevarno je, če prehitro rečemo svoj *da*, čeprav ga takrat resno mislimo! Kadar nekaj prehitro obljubimo, obstoji nevarnost, da obljube ne izpolnimo, ali pa jo izpolnimo že s tem, da smo obljubili. In kadar se izkaže, da nismo opravili dela, ki smo ga obljubili, tedaj je zelo dolga pot nazaj k resnici, ki nas znova postavi na ničelno točko. Tu je treba v nekem smislu čas zavrteti nazaj. Nasprotno pa je pot od *ne* v besedah k *da* v dejanju mnogo krajša in se lažje najde. *Ko izgovarjaš da, te uspava, ko pa izrečeš ne, četudi ga je slišal samo eden, je to nekaj, kar te prebudi, in kesanje potlej ni daleč.*

Vsa Kierkegaardova simpatija – in miselni napor – je očitno na strani tistega, ki je sprva rekel *ne*. Takle izgubljeni sin mu je več vreden kot oni vzorni brat kimavec, ki se je kasneje ohladil in slabo izpolnil svojo nalogo. Takle *ne*, ki pomeni, da boš storil prav to, čemur si rekel *ne*, skriva v sebi neko nepopisno in dragoceno poštenje, ki ga na zemlji redko najdeš, saj je svet navajen, da govori prav nasprotno, in da iz dneva v dan poslušáš same *da*, kar pomeni, da ljudje ne bodo storili, kar so rekli. Ta nezavedna prevara samega sebe gre lahko zelo daleč, saj pravimo, da je pot v pekel tlakovana z dobrimi nameni. No, bomo rekli in povzeli Kierkegaardovo misel, ta "pot v pekel", ki je vztrajanje pri neizpolnjeni obljubi, je v bistvu zaobrnjena "pot v nebo", ki si jo vseskozi utiraš, ko svoj prvotni upor

spreminjaš v sodelovanje, v službo dobremu. Naj še poudarimo, da je v tej dialektiki junaka in anti-junaka skrit dobršen del vednosti moderne psihologije, naj to prizna ali ne.

ŽIVETI KOT JUNAK. A KAKŠEN?

Junaških likov nam zgodovina ponuja na pretek. Tu so predvsem grške tragedije, kjer najdemo vzor tragičnega junaka, ki se žrtvuje za skupnost in pri tem polaga na oltar sebe, svoj rod, svojo družino. Moderni avtorji so to shemo povzeli in jo zakomplicirali z *vednostjo*. Moderni junak ve, da se žrtvuje, v tej vednosti okleva in jo predstavlja občinstvu kot izbiro. Hamletov "biti ali ne biti", ki je vgrajen v vsako temeljno izbiro, je pojem izbire same. S to postavitevijo, glejte, pa smo že v moderni dobi, kajti antika tega problema ni poznala, ker ga ni *priznala*. V etosu nimaš kaj izbirati, dolžan si storiti, kar ti ukazuje vest, četudi – in zlasti – kadar je kodirana z zahtevo družbe ali javnosti. Sokrat bi se lahko rešil sramotne smrti, ampak s tem bi onečastil zakone mesta, ki je bilo zanj najlepše in najbolj popolno na svetu. Zanj pa si je prihranil očitek: "Dragi Atenci, po moji smrti vas bo doletel očitek, da ste umorili poštenjaka." Računal je na vest sveta, na javni oder, kjer bo izpisana njegova oprostilna sodba. Sokrat je bil *javni junak*, v očeh Kierkegaarda edini, ki bi lahko tekmoval s Kristusom, po katerem je prišla na svet nova in nezaslišana izvedba junaštva, ki mu je skušal najti ustrezen izraz. Za to junaštvo ne zadošča izbira, naj bo še tako plemenita in še tako osveščena, zanj je potrebna drža, ki se izoblikuje v notranjosti človeka, daleč proč od odra sveta, ki graja ali ploska, obsoja ali nagrajuje. Edino priznanje, ki ti ga lahko da svet, povejmo z našim avtorjem – z "danskim Sokratom", ki je to izkušnjo doživel na lastni koži – je, da se ti posmehuje. Približek v tej smeri bi bil Don Kihot, "španski Kristus", kot mu pravi Miguel de Unamuno, a tudi ta je bil samo literarni junak. Pustimo literaturo, nam govori Kierkegaard, in poglejmo, kaj pravi Svto pismo!

POT NA GORO MORIJA

Vsi poznamo znameniti odlomek iz Stare zaveze, ko je očak Abraham prejel od Boga ukaz, naj na gori Morija žrtvuje svojega sina Izaka, svojega edinca in svoj up, ki ga je nadvse ljubil. Abraham je šel na pot, zgodaj je bil vstal, nacepil drv za žgalno daritev in se poslovil od Sare, svoje ostarele žene. Tri dni sta hodila z sinom, ki je silil vanj z vprašanji, oče Abraham pa je molčal in mu ni odgovoril z nobeno besedo – kajti vedel je, kako strašna žrtev ga čaka, v sebi je trepetal in obenem čakal na čudež, da mu ne bi bilo treba stegniti roke in zaklati rodnega sina. Tri dni sta molče hodila in ko sta prišla na goro Morija in je stari očak že potegnil nož, da bi izvršil strašno dejanje, se ga je Bog usmilil in mu poslal ovna za žgalno daritev. Kierkegaard v svoji knjigi *Strah in trepet* kar najbolj natančno ponovi omenjeno sceno, zasleduje jo kot z nevidno kamero, od vsega začetka do izvršitve, snema jo v živo, iz prvega plana, da mu ne bi ušel noben Abrahamov gib, nobena od redkih besedi, noben izraz obraza ali telesa, po katerem bi se dalo sklepati, da se je Abraham ustrašil svoje naloge, kljub temu, da se je izvršitve bal bolj kot smrti same. Ni majhna reč kar tako zaklati lastnega sina! A v sebi je nosil vero, neomajno vero v Božji prav, in ta vera ga je rešila, še več, iz njega je naredila "očeta vere". Abraham ni bil tragični junak, ki bi pred očmi občinstva izvrševal svojo vzvišeno nalogo, ob njej vzdihoval, jokali ali preklinjal, ne, molče, sam pred sabo in svojo zavestjo brezpogojne dolžnosti je hodil in upal, upal iz obupa. Vsak tragični junak počne tako, pravi Kierkegaard, vendar ima na svoji strani občinstvo; on žrtvuje sebe, da bi zaživel v občem, umira tako rekoč na odprti sceni, ki je njegova slava in njegova rešitev. Vitez vere pa se odreče javnemu odru in izvrši svoje junaštvo v samoti, njegov smrtni boj, njegova kriza nima prič, razen njega samega, ki jo s svojo odločitvijo vzdržuje in posvečuje. Celo Bog, ki ga je izzval, se umakne in ga prepusti njegovi lastni agoniji, ki jo je moč obrniti ali v zločin ali v odrešenje.

SUSPENZ MORALE

Na tej meji, vidite, se ločuje pojmovanje morale kot najvišje odgovornosti, kot tudi dejanj, ki iz le-te izvirajo. Kierkegaard sam se v omenjenem delu sprašuje, ali obstoji *teleološki suspenz morale*, z drugimi besedami, ali smo pri najglobljih odločitvah odgovorni še komu drugemu kot samemu sebi. Kar nekaj literature, in to ne najslabše, je bilo v preteklosti napisane na to temo; imena, kot so Gide, Dostojevski, Nietzsche in drugi, so dovolj zgovorna. Gideov *acte gratuit*, ko lahko nekoga mirne duše vržeš z vlaka, da bi s tem utemeljil lastno (ne)odgovornost, je našel kar nekaj posnemovalcev, tudi moderni *killerji* pijejo iz tega kalnega studenca. Situacija je mamljiva: postreliš nekaj sodržavljanov kot zajce in obtožiš Boga, da ti ni pravi čas blokiral sprožilca na puški. In nato se s tabo ukvarja vojska psihologov in filozofov, pristopijo še politiki in vojaki in vsakdo bi iz tega "suspensa morale" rad potegnil kakšno korist. Stvar dobi svoj uradni dosje: eksistencialna kriza posameznika! Kierkegaarda potisnejo v ozadje, morale in svetosti se lotijo ugledne glave, kot so Sartre, Heidegger in naši slovenski priskledniki, vse skupaj zmeša v svoj čarovni lonec še Slavoj Žižek, javni oder postane Cankarjev dom, kot verni odmev "globalizacije", in rojena je nova vera, novi teater: posamičnik proti množici! Nova vera – ali res nova? – zahteva javnost. Novi teater pa je prastari oder sveta, kjer vladajo pravila, kdo bo koga in kdo ima prav. – Kaj ima s tem opraviti Kierkegaardov vitez vere, ki svoj boj bojuje *navznoter* in svojo moralo utemeljuje na veri, za katero nam avtor sam zagotavlja, da je čisti paradoks, kot ga lahko pojmuje in udejanja samo učenec "iz prve roke", in to od mojstra kakršen je Jezus Kristus? Če moralo pojmuje samo kot dialektiko, kot igro nasprotij, kot socialni ali verski boj, je bolje, da ne beremo Kierkegaarda. Pa tudi branje evangelijev nam bo prej v škodo kot v korist, kot na žalost kaže zgodovina Katoliške cerkve. A o tem pozneje. Tu se bomo vprašali, ali

obstoja kakšen veljaven vzorec, ki nam vero kaže kot paradoks in naslonitev nanjo kot največje junaštvo, ki ga zmore samo vitez vere, če je kje še kakšen na tem svetu.

GOVOR NA GORI

Henri Bergson, veliki francoski filozof iz začetkov 20. stoletja, jud in ateist, ki se je na koncu življenja približal krščanstvu, je v svojem delu *Dva izvira morale in religije* ob vsej svoji verski skepsi zapisal, da če je kje v evangelijih neposreden dotik božjega duha, je to v Kristusovem govoru na gori. Podrobno nam tega ni analiziral, ker je bil preveč zaposlen s kritiko religioznega pojava, a bralcu Kierkegaarda, tega strastnega dialektika, bodi dopuščeno, da to veliko poslanico človeštvu natančneje razmisli (kar sem, mimogrede povedano, poizkušal tudi sam, ob obisku v Sveti deželi, ko sem sedel na bregu Genezareškega jezera, v oni ljubki pokrajini, kjer je Jezus, obdan s prijatelji in občudovalci, storil največ svojih čudežev). – *Blagor ubogim v duhu ... žalostnim in krotkim, usmiljenim, resnicoljubnim, čistim v srcu, lačnim in žejnim pravice ... kajti njih je nebeško kraljestvo.* – Ali kar tako? Ali je Kristus kar na pamet nastavljal ceno oziroma postavil recept, po katerem se odpirajo nebeška vrata raja, kot neke vrste pogoj ali vstopnino, ki jo je treba odšteti? Kaj pa, je če stvar bolj zamotana, se bomo vprašali s Kierkegaardom? Da iz svojega nasprotja zveš, kaj se pravi biti ubog v srcu, ponižen in krotak, čist in resnicoljuben, lačen in jejen pravice in tako naprej? Da si bil poprej (ali morda hkrati) tudi ošaben, napihnjen, oblasten, trd, pogolten itd., to, kar smo pravzaprav mi vsi, ki smo Bogu rekli *da*, a v življenju delamo prav narobe, misleč, da je pot do neba tlakovana z dobrimi nameni. Pazimo! Vsaka od teh visokih Jezusovih postavk je v resnici *spreobrnjenje*, je bolj *ne*, obrnjen v *da*, kot tisti vdani *da*, ki ga kot po molilnem mlinčku avtomatično srkamo vase in svojo živo potrebo spreminjamo v rutino, v poneverbo in v končni posledici v laž. Ubog

v duhu postaneš, ko je tvojo ošabnost zbil nekdo, ki je večji od tebe – čeprav morda ni. Zadošča droben urez, povsem običajen obup, da ti zbije puhlost mesa in duše, da rani tvojo samozavest in te vzpostavi v trajen odnos, v duhovno oceno lastnega nasprotja, ki ni več samo nasprotje, temveč paradoks, kot odnos odnosa, ali notranja usmeritev odnosa. Le-ta se kot neviden sveder vse bolj zariva v tvoje bitno dno, dokler se človekov jaz skozi lastno razvidnost ne prikoplje (potopi) do sile, ki ga je vzpostavila. O tem nam govori drobna Kierkegaardova knjižica *Bolezen za smrt*, bolezen, ki si jo vitez vere "nakopava" vse življenje in jo preboleva tako, da jo namesto v smrt obrača v poveličanje božje.

VERA KOT JAVNI ODER

Dobro, se bo vprašal nekdo, ki mu je ta *theoria* morda pretežka, kako naj se vedem v praksi, da bom opravičen pred sabo in pred Bogom. Kako naj verujem in spolnujem božje zapovedi? Glejte, Kierkegaard, ta pooblaščen Božji vohljač ali metafizični detektiv, nas je že opozoril na nevarnost prostora oziroma javnega odra, kjer se postavljamo vsi, kristjani ali nekristjani, misleč, da postajamo svetniki ali geniji, zreli za najvišje diplome in priznanja s tega in onega sveta. V isto smer tiplje tudi filozof Bergson s svojo kritiko intelekta, češ, oprostorili smo misel, oprostorili smo čas, v vsak najbolj pretanjen vzgib smo namestili prostor, zato da se lažje sprenevdamo, misleč, da obvladamo sebe in svet. Ali je to tako nevarno? Glejte, dovolil si bom navesti primer iz zgodovine, ki ga vsi dobro poznamo. Kakšen hrup je zagnala Cerkev, ko so ji l. 1870 odvzeli ozemlje oziroma "papeško državo" in jo stisnili samo na nekaj hektarov okoli rimskega Vatikana. Papež Pij IX. je zagnal krik do neba in vzpostavil mit o "vatikanskem ujetništvu" Svetega očeta, ki je veljal šestdeset let, tja do Lateranskih sporazumov leta 1927 med Mussolinijem in Svetim sedežem. Šestdeset let ni v zgodovini nič, a vendar, kakšna sprememba v

katoliškem svetu! Koliko pohujšanja in hude krvi, nesporazumov in sumničenja, predvsem pa odpadov od vere med najbolj plemenitimi in prizadevnimi kristjani, ki niso mogli razumeti krčevitosti, s katero je papeštvo branilo svojo posest, svoj prostor, svojo oblast – ne vedoč, kljub svoji nezmotljivosti, da bo prišel čas, ko bo nekemu drugemu papežu, po imenu Frančišek, ves ta sijajni Vatikan tako presedal, da niti spati ne bo več hotel v njem ... In na kateri rovaš naj zapišemo vso to izgubo duš, to usodno razkristjanjenje Evrope zadnjih dvesto let, kolikor je kardinal Martini izračunal, da je Cerkev za svojim časom? Prekletstvo posesti, prostora, javnega odra? Prekletstvo višjega prav ali *raison d'être*, ki se izvaja iz časa, misleč, da služi večnosti? Ko se je papeštvo zapičilo v svoj prvotni da s tem, da ga je spremenilo v dogmo, v najbolj zadržti ne vsemu novemu v razvoju človeštva – znameniti papeški *non possumus!* – tedaj, nam je razložil (tudi) mojster Kierkegaard, je pot nazaj najtežja, praktično nemogoča. Prostor in čas pričata proti tebi, še posebej, kadar si ju skušal narediti za zaveznika! Zgodovina krščanstva kot javnega odra je ena sama neprekinjena zgodba takega pričevanja, tega dvomljivega zavezništva, ko so postala tla nasičena s krvjo, proti vsem evangelijskim prepovedim, kot klofuta Jezusu v obraz, hujša kot vse žalitve njegovih zemeljskih rabljev. Tudi slovenska zgodovina je del te zgodbe in kdorkoli bo hotel zapreti našo narodno rano iz let 1941–45 (nekateri se je danes lotevajo kot največji šarlatani!), ne bo mogel mimo tega uvida. Na to sem opozoril v svojem govoru leta 1985, ob 25-letnici Slovenika v Rimu, kjer stoji takole "... ko je ta ustaljeni meščanski red delal napako za napako in do konca zamenjaval oder sveta in obhajilno mizo, dokler ni prišla usodna ura, ko je oder sveta res postal obhajilna miza in je Abraham stegnil roko nad Izaka, a se čudež NI zgodil: namesto simbolnega jagnjeta jih je izgubilo življenje deset tisoč in čez. Od tedaj pomnimo Teharje in Rog." (Cvet in sad, v *Mozaik svobode*, Ljubljana, Mihelač 1992.)

VERA KOT DEJANJE LJUBEZNI

Že mogoče, bo kdo dejal, ampak javnemu Odru se vera ne more izogniti. Kristjan naj bo po svojem poklicu še tako obrnjen navznoter, vendar se posegu v zunanji svet ne more in tudi ne sme izogniti. Notranjost se bolje ponotranji, ko zajema iz zunanjega, kot pa če zajema iz notranjega, nam govori nemški mistik Suzo. Pa tudi nekatera Kristusova navodila so docela jasna, Cerkev je pravzaprav nastala iz njih: da spreobrača svet. Tu pa nastane tista usodna dvojnost, da s posvetnimi sredstvi strežeš Božjemu načrtu, tako kot smo pravkar omenili. Ontološko gledano je sicer stvar utemeljena. Ali ni vsa novoplatonska filozofija, kjer so se napajali najvišji duhovi krščanstva, pojmovala duše z dvema obrazoma, enega, ki gleda navzven, drugega, ki zre navznoter, k svojemu božanskemu izvoru? Tudi Cerkev bi mogla biti taka "dvoživka", če skušamo biti do nje prizanesljivi, ljubeči. Kierkegaardova dihotomija med vitezo vere in javnim (tragičnim) junakom prav tako tiplje v to smer. Problem je meja, problem je *mera*: do kod sega javnost, kje se začne zasebnost. Tudi nasprotja v življenju, ki smo jim vsak dan izpostavljeni, so podobna gugalnici, kjer se nenehno sprašujemo, ali na več ali na manj. Odgovor je v notranji usmeritvi tega odnosa, ki "lopata" navzven in navznoter, smo slišali v dosedanji lekciji, kjer pa praktičnega napotka ni. Ali ga res ni?

Glejte, Soeren Kierkegaard nam v eni svojih zadnjih knjig *Dejana ljubezni*, ki je bila napisana v istem letu kot Marxov *Kapital*, vendarle spregovori tudi o tem praktičnem napotku. V nasprotju s prometom človeških duš, ki jih uravnava denar – *penge, penge, penge*, vzklika po dansko, *dinero, dinero, dinero*, mu odgovarja papež Frančišek po špansko – v nasprotju s to posvetno simboliko, ki temelji na najbolj temeljiti perversiji medčloveških odnosov, nam danski mislec predlaga nekaj, kar bi lahko imenovali valuta ljubezni. V nasprotju s posvetnim zadolževanjem, kjer si opravičen, ko vrneš sposojeni denar, pa se

v duhovnem svetu dogaja ravno nasprotno. Kadar si v skušnjavi, da ti nekdo povrne dolg iz ljubezni – nečedni daj-dam! – je tvoja dolžnost, da mu menico podaljšaš: Daj, da te ljubim še bolj in poplačaj me s tem, da si pri meni sposodiš še več, dovoli mi, da ti izkažem neskončno ljubezen, tisto, ki po besedah apostola Pavla nikoli ne mine, vse prenese, vse odpušča, ne išče svojega itd. To je tisti vstop Božjega v medsebojni odnos, v medsebojni dolg, kjer smo vedno na dobičku, čeprav se posvetnosti zdi, da smo vedno na izgubi. To je tista dodana vrednost, ki sčasoma postane prava, ker ima podlago v večnosti. To je tista Božja banka, ki jo dobičkarji, tudi tisti v cerkvenih oblekah, tako radi zamenjujejo s posvetno. To je tisti oder, kjer spodrsne vitezu vere, zato ker je hotel biti javni junak, in je tragično končal, ko je v svojo dvomljivo naložbo povlekel tudi druge. Mariborska škofija nekaj ve o tem – oprostite mi, če sem v obešenčevi hiši spregovoril o vrvi! – sicer pa imamo zgled v sami srčiki krščanstva, kjer že

od nekdam kraljuje "Banka svetega duha" in se nihče več ne spotika nad tem. Nihče več? Morda pa se časi spreminjajo in bomo z novo evangelizacijo uspeli evangelizirati sebe, s tem da se bomo vrnili k prvotnim delom in h koreninam krščanskega razodetja.

Vrni se torej na kraj, kjer si odpadel, in opravljaj svoja prva dela! Tako govori Sveto pismu tistemu od obeh sinov, ki je po nemarnem rekel svoj *da*, in si prizadeva, da bi popravil storjeno krivico. Enako pravi tudi tistemu, ki je rekel *ne*, in se še obotavlja, da bi prešel na *da*, s tem da vztrajno zanika, kar mu prišepetava srce. A naše srce je polno strahopetnosti, judovska stara zaveza je v njem našla vsaj toliko dobrega kot zla. Opogumimo se torej kot vitezi vere, ne samo v tem letu, ne samo v tem času, ki mine in pušča za sabo slabo zaceljene rane. Naš čas bodi božji čas, *Gotteszeit*, kot poje Bachova kantata, kot pesem-beseda in kot dejanje!

Rogla, 12. 6. 2013